

موانع استفاده مطلوب از رایانه در کتابخانه دانشگاهی

«بالم»^۱ در کشور غنا^۲

مقدمه

کاربرد رایانه در کتابخانه در اواسط دهه هفتاد از اهمیت زیادی برخوردار بود. از آن زمان واژه انفورماسیون در کتابداری متداول گردیده است. اتوماسیون کتابخانه در کتابخانه‌های دانشگاهی غنا مفهومی نسبتاً جدید است. اگرچه در سه کتابخانه دانشگاهی در این کشور رایانه وجود دارد، استفاده از رایانه تأثیر زیادی بر نحوه ارائه خدمات توسط این کتابخانه‌ها نداشته است. این مقاله به بحث پیرامون پروژه‌های ماشینی کردن کتابخانه‌های دانشگاهی در کشور غنا با تأکید بر کتابخانه دانشگاهی بالم می‌پردازد. موارد مورد بحث عبارتند از: زمینه‌های کاربردی و مشکلات ایجاد شده در زمینه اتوماسیون، موانع ایجاد شده در مسیر اتوماسیون موفق کتابخانه‌های دانشگاهی، مسائل مالی، فقدان همکاری میان کتابخانه‌های دانشگاهی، مشکلات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و مشکلات پرسنلی. پیشنهادات مربوط به بهبود اتوماسیون در کتابخانه‌های دانشگاهی کشور غنا عبارتند از: ارزیابی نظام‌های موجود، طراحی صحیح پروژه اتوماسیون، حمایت‌های مالی و همکاری میان کتابخانه‌های دانشگاهی.

در گذشته مجموعه‌سازی در کتابخانه از اهمیت زیادی برخوردار بود اما هم‌اکنون قابلیت دسترسی به منابع از اولویت بیشتری برخوردار است. فراهم نمودن شرایط دسترسی به اطلاعات، هدف و فعالیت اصلی را در کتابخانه‌ها تشکیل می‌دهد. هماهنگی با فن‌آوری و تغییرات ایجاد شده از نودهای عصر اطلاع‌رسانی است. تمایل نسبت به پذیرش فن‌آوری جدید راه‌کارهایی را در عصر انفجار اطلاعات فراهم می‌سازد.

توماس کارلایل اظهار می‌دارد که: «دانشگاه واقعی مجموعه‌ای از کتابهاست». این اظهار نظر ممکن است در زمان خود صحیح باشد اما امروزه واقعیت ندارد. عصر حاضر عصر الکترونیک است و دانشگاهها و کتابخانه‌ها باید نقشی بیش از مجموعه‌سازی ایفا نمایند. حجم تولید و مبادله اطلاعات زیاد است و این امر موجب گردیده است، تغییراتی در فن‌آوری و اقتصاد کتابخانه‌ها در کشورهای توسعه‌یافته صورت گیرد.

نقش اصلی دانشگاه، تولید اطلاعات، بازیابی و مبادله اطلاعات است. تغییرات تکنولوژیکی بر شیوه‌ها و اقتصاد مجموعه‌سازی، ذخیره‌سازی، بازیابی، تبادل و اشاعه اطلاعات تأثیر می‌گذارد و در نتیجه بر شیوه‌های آموزش و تحقیقات رایج در دانشگاه مؤثر است.

بدون شک با مدیریت صحیح اعمال شده در یک کتابخانه دانشگاهی، فعالیت آن متناسب با وظیفه کنونی آن کتابخانه خواهد بود. برای آنکه کتابخانه به‌عنوان منبع اصلی اطلاع‌رسانی دانشگاه خدمات لازم را ارائه دهد، باید نقش هدایت‌کننده‌ای در انقلاب تکنولوژیکی داشته باشد. در آینده، اطلاعات گسترش بیشتری خواهد یافت و از اهمیت بیشتری برخوردار خواهد بود، بنابراین فن‌آوری جدید پردازش اطلاعات به توانایی و اهمیت کتابخانه دانشگاهی خواهند افزود.

مسئولان کتابخانه‌های دانشگاهی غنا بطور اعم مسئولان کتابخانه دانشگاهی بالم در این کشور بطور اخص به اهمیت اتوماسیون کتابخانه‌ای پی برده‌اند و حداکثر توانایی خود را جهت استفاده از رایانه در کتابخانه‌های متبوع به کار می‌برند.

ترجمه: منیره منصوری
کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

هدف مقاله

پس از استقرار رایانه‌ها در کتابخانه‌های دانشگاهی غنا تا مدتهای مدید ارزیابی لازم در ارتباط با نظام‌های رایانه‌ای و مراجعه‌کنندگان بعمل نیامد تا میزان تأثیر استفاده از رایانه بر کیفیت خدمات ارائه‌شده مشخص گردد.

استفاده از رایانه تأثیر زیادی بر چگونگی ارائه خدمات توسط این کتابخانه‌ها نداشته است. هدف از بررسی حاضر پی بردن به موانعی است که در مسیر اتوماسیون موفق در کتابخانه‌های دانشگاهی غنا خصوصاً کتابخانه بالم وجود دارد.

روش گردآوری اطلاعات

به منظور آنکه دریابیم چه موانعی بر سرراه اتوماسیون موفق کتابخانه بالم و دیگر کتابخانه‌های دانشگاهی کشور غنا وجود دارد، پرسشنامه‌ای به مسؤل اتوماسیون کتابخانه بالم داده شد. هم‌چنین بازدیدهایی از سه کتابخانه دانشگاهی مورد مطالعه بعمل آمد و با افرادی که در ارتباط با اتوماسیون این کتابخانه‌ها فعالیت داشتند، مصاحبه‌هایی بعمل آمد، در ارتباط با کتابخانه بالم بازدیدها و مصاحبه‌های مکرر انجام پذیرفت.

کتابخانه‌های دانشگاهی در غنا کتابخانه «بالم»

کتابخانه بالم کتابخانه مرکزی دانشگاهی غناست که در سال ۱۹۴۸ میلادی با مجموعه‌ای بالغ بر ۶۰۰۰۰ جلد کتاب تأسیس گردید. کتابخانه در مکان‌های موقت آغاز بکار کرد و تا سال ۱۹۵۴ میلادی مجموعه کتب کتابخانه و جزوات موجود در آن به ۷۷۴۴۰ جلد رسید. (۱) در آگوست سال ۱۹۵۹ میلادی کتابخانه به ساختمان فعلی دانشگاه غنا انتقال یافت. مجموعه کتابخانه در آن سال بالغ بر ۱۲۴۸۵۷ جلد بود. (۲) در حال حاضر مجموعه کتب کتابخانه حاوی ۳۳۲۱۴۳ مجلد است. در سال ۱۹۶۵ کتابخانه مذکور تعداد ۵۰۰۰ عنوان نشریه ادواری را مشترک بود. هم‌اکنون اشتراک نشریات ادواری کمتر از ۵۰۰ عنوان است. مراجعه‌کنندگان به این کتابخانه عبارتند از: اعضاء هیأت علمی، دانشجویان مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد، محققین، غیرمحققین،

فارغ‌التحصیلان و پرسنل کتابخانه و پرسنل اداری. کتابخانه توسط ۱۱ کتابدار حرفه‌ای و ۷۹ نفر دیگر اداره می‌شود. در اواخر دهه ۷۰ امکان استفاده از خدمات رایانه‌ای توسط شرکت IBM با مسؤلان دانشگاه مذکور مطرح شد. در ابتدا از رایانه برای پرداخت حقوق پرسنل و سپس ضبط پیشینه دانشجویان استفاده می‌شد. در سال ۱۹۸۷ دانشگاه یک رایانه شخصی WANG در اختیار کتابخانه قرار داد اما در فوریه ۱۹۸۹ این رایانه مورد استفاده قرار گرفت. ظرفیت حافظه رایانه مذکور ۲۵۶ کیلوبایت و ظرفیت انتقال اطلاعات ۸ بیت بود. به دلیل حجم کم ظرفیت رایانه مذکور این رایانه در کتابخانه مرجع دانشجویان، جایی که کتب رزرو نگهداری می‌شدند، مورد استفاده قرار گرفت.

کتابخانه دانشگاه علوم و فن آوری

کتابخانه دانشگاه علوم و فن آوری با مجموعه کتب موجود در کتابخانه تربیت معلم آشیموتا (Achimota) شروع بکار نمود.

هسته کنونی کتابخانه دانشگاه علوم و فن آوری را مجموعه کتابخانه تربیت معلم تشکیل می‌دهد و در سال ۱۹۵۱ میلادی از آشیموتا به دانشگاه کوماسی (Kumasi) انتقال یافت. (۳)

کتابهایی که مجموعه اولیه کتابخانه را تشکیل می‌دادند عمدتاً در زمینه علوم تربیتی بودند و این کتب در زمینه‌های موضوعی آموزش، اصول خانه‌داری، آموزش فیزیک، هنرهای زیبا و مذهب تدوین شده بودند. در کل مجموعه کتابخانه بالغ بر ۴۰۰۰۰ جلد بود. در سال ۱۹۵۲ میلادی یک کتابدار لایق به‌طور تمام‌وقت بکارگماشته شد و وظیفه نقل مکان به ساختمان جدید کتابخانه بر عهده وی قرار گرفت.

در زمان انتقال کتابخانه به ساختمان فعلی، مجموعه آن بالغ بر ۱۰۰۰۰۰ جلد کتاب و ۸۰۰ عنوان ژورنال بود و تعداد مراجعه‌کنندگان به ۲۵۰ نفر می‌رسید. در حال حاضر مجموعه کتابخانه مذکور به بیش از ۱۱۵۰۰۰ جلد می‌رسد و نشریات صحافی شده را هم در زمینه‌های مختلف دربر می‌گیرد. در ماه مه ۱۹۹۰ میلادی مسؤلان کتابخانه یک رایانه پیشرفته WANG با هارددرایو ۶۷ مگابایت و فلاپی درایو ۵/۲

(۱/۲ مگابایت) خریداری نمودند و این رایانه در جولای ۱۹۹۱ مورداستفاده قرار گرفت مسؤلان کتابخانه تصور می‌کردند، رایانه می‌تواند بر کیفیت ارائه خدمات به مراجعه‌کنندگان به کتابخانه مؤثر باشد و نیز مشکلات مربوط به فهرست‌نویسی را برطرف کند.

کتابخانه دانشگاه کیپ کوست (Cape Coast)

دانشگاه کیپ در سال ۱۹۶۲ تأسیس گردید و در ابتدا با دانشگاه غنا ارتباط داشت. این دانشگاه در سال ۱۹۷۲ تکمیل گردید. کتابخانه دانشگاه مذکور با ۶۵۰ جلد کتاب در زمینه‌های موضوعی ادبیات انگلیسی، اقتصاد، تاریخ و جغرافیا شروع بکار کرد. در ابتدا مجموعه کتابخانه در یک سالن کنفرانس در دانشکده هنرها قرار داشت و پس از مدتی کتابخانه به ساختمانی موقت با ظرفیت ۴۰ نفر و ۲۰۰۰۰ جلد کتاب انتقال یافت. تا سال ۱۹۷۳ حدود ۱۰۰۰ جلد کتاب در همراه به مجموعه افزوده می‌شد و پس از آن، روند رشد مجموعه کند شد و سالیانه بطور متوسط ۵۰۰۰ جلد کتاب به مجموعه اضافه می‌شد.

تعداد کل منابع موجود در کتابخانه کیپ در حال حاضر حدود ۱۵۰۰۰۰ جلد کتاب و حدود ۵۰۰ عنوان نشریه ادواری است. در ژانویه ۱۹۸۹ یک رایانه شخصی IBM با ظرفیت حافظه ۶۴۰ کیلوبایت مورداستفاده قرار گرفت و بیشترین کاربرد آن در بخش فهرست‌نویسی بود.

اتوماسیون در کتابخانه‌های دانشگاهی غنا

رایانه‌ها جهت انتقال اطلاعات در سطح وسیعی مورد استفاده قرار می‌گیرند و نسبت به سیستم دستی مطمئن‌تر و صحیح‌تر عمل می‌کنند و از سهولت و سرعت بیشتری برخوردارند. اگرچه هزینه نصب و راه‌اندازی رایانه‌ها گرانتر است، کیفیت ارائه خدمات از طریق رایانه نسبت به سیستم دستی بهتر است و حجم بیشتری از اطلاعات را مبادله می‌سازد. (۴)

دلایل خودکارسازی (اتوماسیون)

در حالی که کاربرد رایانه در کتابخانه‌های موجود در

کشورهای پیشرفته در دهه هفتاد رواج زیادی پیدا کرد در کتابخانه‌های دانشگاهی غنا از اواخر دهه نود استفاده از رایانه متداول گردید.

در فوریه سال ۱۹۸۹ میلادی یک دستگاه رایانه شخصی WANG در کتابخانه بالم مورداستفاده قرار گرفت. در ابتدا رایانه مذکور از ظرفیت حافظه اندکی معادل ۲۱۵ کیلوبایت برخوردار بود و در ماه مارس ظرفیت حافظه به ۲۵۶ کیلوبایت افزایش یافت و در سال ۱۹۹۰ مجدداً ظرفیت حافظه را به ۶۴۰ کیلوبایت افزایش دادند. دلایل اتوماسیون کتابخانه بالم عبارتند از:

(الف) سرعت کم سیستم دستی و مشکلات مربوط به آن.
(ب) برتری رایانه نسبت به سیستم دستی در زمینه مبادله منابع.

(ج) رایانه موجبات صرفه‌جویی در زمان و کاهش قیمت‌ها را فراهم می‌نماید.

(د) رایانه موجب ارائه خدمات مؤثر به مراجعه‌کنندگان می‌شود.

در ژانویه ۱۹۸۹ میلادی، یک عدد رایانه شخصی از نوع IBMXT با ظرفیت حافظه ۶۴۰ کیلوبایت در کتابخانه دانشگاه کیپ مورد بهره‌برداری قرار گرفت. دلایل اصلی اتوماسیون این کتابخانه عبارتند از:

(الف) بهبود کیفیت ارائه خدمات به مراجعین.
(ب) آموزش پرسنل کتابخانه جهت آشنایی آنها با فن‌آوری جدید اطلاع‌رسانی و همگام شدن با پیشرفت‌های جاری در زمینه کتابداری.

(ج) با استفاده از رایانه امکان برقراری ارتباط با کتابخانه‌های دوردست و نیز با کتابخانه‌های دانشکده‌های دیگر وجود خواهد داشت.

(د) بالا بردن قابلیت کتابخانه جهت هماهنگی در ارائه خدمات به مراجعین.

(ه) برقراری ارتباط بطور وسیع موجب بهبود مبادله اطلاعات با کتابخانه‌های دانشگاه‌های دیگر و سازمان‌هایی مانند سازمان تحقیقات علوم و صنعت می‌گردد.

دانشگاه علوم و فن‌آوری در ماه مه ۱۹۹۰ میلادی رایانه‌ای شخصی WANG با ظرفیت هارددیسک ۶۷ مگابایت و

فلاپی درایو ۵/۲۵ و ۱/۲ مگابایت تهیه کرد و در جولای سال ۱۹۹۱ میلادی رایانه مذکور مورد بهره‌برداری قرار گرفت و از نرم‌افزار CDS/ISIS استفاده شد. دلایل اصلی برای اتوماسیون عملکردهای کتابخانه عبارتند از:

- الف) تبدیل فهرست‌های دستی به ماشینی.
- ب) پذیرش قواعد فهرست‌نویسی انگلو امریکن.
- ج) صورت‌برداری از موجودی کتابخانه.
- د) افزایش کیفیت ارائه خدمات.

مشکلات

فواید زیادی در ارتباط با کاربرد رایانه در کتابخانه وجود دارد، از طرفی محدودیت‌ها و موانعی نیز در این ارتباط وجود دارد به همین دلیل آگاهی از اتوماسیون کتابخانه‌ها خصوصاً در کشورهای در حال توسعه ضروری است.

معمولاً سیستم رایانه‌ای کتابخانه مکانیزم پیچیده‌تری نسبت به سیستم دستی دارد و دقت بیشتری را می‌طلبد. با وجودی که سرعت رایانه بسیار زیاد است ولی تنها توانایی انجام کارهایی را دارد که قبلاً برنامه آن به رایانه داده شده است.

مسئولان کتابخانه‌های دانشگاهی غنا کاملاً از فواید رایانه‌ای شدن در مراحل مختلف کتابخانه آگاهند. به دلیل مشکلات و موانع موجود در زمینه اتوماسیون بخش‌های مختلف کتابخانه، متأسفانه در این کتابخانه‌ها در این رابطه موفقیت زیادی حاصل نشده است.

مصاحبه‌های انجام‌یافته در ۳ کتابخانه دانشگاهی مذکور مشخص ساخت که هر سه کتابخانه دانشگاهی در کشور غنا با مشکلاتی مواجهند که مانع از حصول موفقیت آنها در ارتباط با اتوماسیون کتابخانه‌ها گردیده است. در کتابخانه علوم و فن‌آوری علاوه بر مشکلات مالی، مشکل کمبود نیروی انسانی نیز وجود دارد.

کتابخانه فاقد یک برنامه‌نویس تمام‌وقت است و تنها دونفر از کتابداران توانایی کار با رایانه را دارند.

قطع مکرر برق نیز به عنوان یک مسئله مطرح شده بود. البته این امر مشکلی ملی است و کتابخانه‌هایی که از رایانه استفاده می‌کنند باید مجهز به UPS (دستگاه برق اضطراری)

باشند.

کتابخانه دانشگاه کیپ مشکلات زیر را در رابطه با اتوماسیون مطرح نموده است:

- الف) مشکل اصلی عدم وجود یک برنامه‌نویس رایانه است و تمام تلاشهای انجام گرفته جهت استخدام یک فرد فارغ‌التحصیل رایانه ناموفق بوده است.
- ب) کمبود منابع مالی مانع از آن شده است که کتابخانه تعداد رایانه موردنیاز خود را برای تمام بخش‌های کتابخانه تهیه نماید.

ج) عدم وجود استانداردهای لازم نیز به عنوان یک مشکل مطرح گردیده است زیرا در صورت استفاده سه کتابخانه دانشگاهی از رایانه‌هایی با مدلها و نرم‌افزارهای یکسان، امکان انطباق آنها با یکدیگر و مبادله اطلاعات وجود خواهد داشت.

موانع اتوماسیون موفق در کتابخانه بالم

موانع اتوماسیون موفق در بخشهای مختلف کتابخانه بالم در زمینه‌های کمبود منابع مالی و پرسنلی است.

نتیجه

بدون شک تب رایانه‌ای شدن سه کتابخانه دانشگاهی کشور غنا را فرا گرفته است. توانایی رایانه در زمینه حفظ و نگهداری حجم عظیمی از اطلاعات، بازیابی دقیق و سریع اطلاعات از طریق نقاط قابل دسترسی چندگانه و بالا بودن سرعت رایانه در مقایسه با نیروی انسانی را می‌توان به قابلیت‌های معمول کتابداران افزود. کتابداران دانشگاهی غنا هنوز موفقیت اتوماسیون در روند کتابخانه را تجربه نکرده‌اند. با وجود فواید زیاد کاربرد رایانه، در این رابطه موانع و مشکلاتی نیز وجود دارد.

در طی بررسی حاضر مشخص شد کتابخانه‌های دانشگاهی کشور غنا بطور کلی و کتابخانه بالم بطور اخص از فواید اتوماسیون آگاهند. با این وجود، مشکلات مالی، مشکلات رفتاری، کمبود همکاری میان کتابخانه‌ها، مشکلات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری و مشکلات پرسنلی از جمله موانع اتوماسیون موفق کتابخانه‌های دانشگاهی غنا هستند.

پیشنهادات

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، پیشنهادات زیر مطرح می‌گردد:

الف) سه کتابخانه دانشگاهی باید نظامهای موجود خود را مورد ارزیابی قرار دهند تا مشخص گردد در چه زمینه‌هایی امکان پیشرفت یا استفاده از رایانه وجود دارد و تا چه حد استفاده از رایانه در ارتباط با مراجعین مؤثر است.

ب) کتابخانه باله باید یک پروژه اتوماسیون طراحی شده صحیح داشته باشد. مسئولان کتابخانه باید بطور کامل امکان‌سنجی نمایند. این امکان‌سنجی می‌تواند در ارتباط با تجزیه و تحلیل سودمندی هزینه، آموزش پرسنل، نگهداری و پشتیبانی سیستم باشد.

ج) اتوماسیون کتابخانه نیاز به صرف هزینه دارد و مسئولان کتابخانه باید اطمینان دهند که توانایی ارائه یک برنامه جامع و منسجم می‌تواند مسئولان دانشگاه را نسبت به این امر علاقه‌مند کند.

د) برنامه رایانه‌ای کردن کتابخانه باله بدون کمک مالی مسئولان دانشگاه موفقیت‌آمیز نیست.

ه) لازم است دوره‌های آموزشی در زمینه کاربرد رایانه در کتابخانه‌ها بر کتابداران حرفه‌ای و نیمه حرفه‌ای وجود داشته باشد. این امر باعث می‌گردد تمایلات انزو و اطلبانه در کتابداران برطرف گردد. و سه کتابخانه دانشگاهی باید در ارتباط با پروژه‌های اتوماسیون با یکدیگر مشارکت داشته باشند و هدف باید ایجاد شبکه همکاری به منظور کاهش هزینه و افزایش کیفیت ارائه خدمات باشد. شبکه همکاری باید از منابع دستی شروع شود و در زمینه فهرست مشترک کتب و نشریات ادواری و تهیه و گردآوری مشارکت‌هایی میان کتابخانه‌ها بوجود آید.

یادداشتها

1. Balme

۲. این مقاله ترجمه‌ای است از:

J.o. Amekuede. "Barriers to Successful University Library Automation in Ghana With Particular Reference to the Balme Library". *Intl. Inform. Libr Rev.* (1995) 27, 171-181

منابع

1. Pitcher, G.M. "Libraries and Librarian ship in Ghana" Ghana Library Journal. (1970): 12.
2. Kedem, Kosi A. "Application of Computer Technology in the Libraries of Ghana". Journal of Information Science, Principles and Practise. (1990): 346-349.
3. Pitcher, G.M. "Libraries and Librarian ship in Ghana". Ghana Library Journal. (1970): 13.
4. Boss, R.W. The Library Manager's Guide to Automation. 2nd ed. New york: Knowledge Publications, Inc, 1983. P.119.

